

Uzbekistan – migration och återvändande

Om rapporten

Denna rapport är skriven i enlighet med [EU:s allmänna riktlinjer för framtagande av landinformation \(2008\)](#). Den är en opartisk presentation av tillförlitlig och relevant landinformation avsedd för handläggning av migrationsärenden.

Rapporten bygger på noggrant utvalda informationskällor. Alla källor refereras med undantag för beskrivning av allmänna förhållanden eller där Lifos expert är en källa, vilket i så fall anges. För att få en så fullständig bild som möjligt bör rapporten inte användas exklusivt som underlag i samband med avgörandet av ett enskilt ärende utan tillsammans med andra källor.

Informationen i rapporten återspeglar inte Migrationsverkets officiella ståndpunkt i en viss fråga och Lifos har ingen avsikt att genom rapporten göra politiska eller rättsliga ställningstaganden.

Lifosrapport: Uzbekistan – migration och återvändande

2018-03-15, version 1.2

Lifos – Center för landinformation och landanalys inom migrationsområdet

© Migrationsverket (Swedish Migration Agency), 2018

Omslagsbild: Wikimedia Commons

Publikationen kan laddas ner från <http://lifos.migrationsverket.se>

Innehåll

1. English summary.....	4
2. Inledning	5
2.1. Om informationsläget, Lifos utredningsresor och rapporten	5
3. Migration.....	6
3.1. Karimov- och Mirzijojevregimernas syn på migration	6
3.2. Utresevisum.....	7
3.3. In- och utresor	8
3.3.1. Illegala utresor.....	10
4. Återvändande	10
4.1. Konsekvenser av resor med utgången utresevisum.....	10
4.2. Intresseväckande profiler och åtgärder vid återvändande	11
4.3. Syn på asylansökan och återvändande migranter	15
4.3.1. De norska fallen	19
4.4. Lifos sammanfattning och slutsats	22
Källförteckning	24

1. English summary

This report concerns the possibilities for Uzbek citizens to exit and enter Uzbekistan and has a particular focus on the return situation for failed asylum seekers. The material that form the basis for this report was collected during fact-finding missions to Kyrgyzstan, Russia and Kazakhstan. The report also uses written material and information from meetings in France and Norway.

The general reasoning of the consulted sources regarding the view of the Uzbek authorities on citizens who have applied for asylum in other countries is in some aspects contradictory. The sources unambiguously state that former asylum seekers who return to Uzbekistan may be put under suspicion and have serious allegations brought against them, as the asylum application as such is significant to the Uzbek authorities. However, the sources do not share a common view regarding whom among former asylum seekers may be at risk. Some sources state that applying for asylum is viewed upon as an act of treachery, and that returning former asylum seekers therefore are severely punished, as well as that Uzbek authorities are induced to suspect that a person who has applied for asylum in another country is an Islamist or oppositional, and that an asylum application in such cases may constitute ground for scrutiny and/or conviction. Other sources, however, do not give the asylum application itself a decisive meaning (if any at all), and highlight other factors concerning the circumstances of the stay abroad as more important.

The Uzbek government is of a repressive nature and has strong control over its population. Several sources describe the Uzbek exercise of authority as arbitrary and unpredictable, and state that the authorities can react to, inter alia, non-sanctioned religious practice with considerable delay. Consulted sources state that the authorities establish black lists etc., which implicate that persons have been identified by the authorities due to, for example, their religious practice without other measures having been taken.

Overall, there is no basis to conclude that all returning former asylum seekers who have not previously come to the attention of Uzbek authorities risk being subjected to reprisals due to their asylum application. The assessment of Lifos is however that it is very difficult to identify factors or markers that can be used in risk assessments. The actions of the Uzbek authorities seem highly arbitrary, and their opportunistic behavior makes almost anyone who has been out of the country for a sustained period a potential target upon return. The fact that an individual has applied for asylum may be a factor in this context but other factors, such as what environments the individual has been in contact with, seem to be of more relevance. The circumstances that can generate suspicion from the Uzbek authorities are so seemingly insignificant that it is uncertain if the individual self necessarily can realize his/her vulnerability.

2. Inledning

2.1. Om informationsläget, Lifos utredningsresor och rapporten

Rapporten ”Uzbekistan – utsatta grupper och återvändande” publicerades ursprungligen av Lifos den 21 maj 2012 och uppdaterades den 23 mars 2015. Rapporten har nu återigen uppdaterats och styckats upp i olika teman. Föreliggande rapport är den sista av tre delar och syftar till att beskriva möjligheterna att resa in och ut ur Uzbekistan och de potentiella risker som en utlandsvistelse kan medföra för en uzbekisk medborgare vid ett återvändande.

Det uzbekiska styrets karaktär är repressiv och svåra förhållanden har under lång tid rått på människorättsområdet i Uzbekistan. Bristen på information om förhållandena i landet, som framför allt beror på att oberoende journalister och internationella organisationer saknar möjlighet att verka i landet, är påfallande. Mot denna bakgrund, och givet de stora svårigheter och hinder som är förenade med att konsultera källor på plats i Uzbekistan, har Lifos i samband med resor till Kirgizistan, Ryssland, Norge, Frankrike och Kazakstan inhämtat information om förhållandena i Uzbekistan.

Föreliggande rapport bygger således i huvudsak på uppgifter som inhämtats i samband med möten under utredningsresor till Kirgizistan år 2011, Ryssland år 2012 och Kazakstan år 2017 samt i samband med möten i Norge och Frankrike år 2015. Rapporten använder även underlag som har inhämtats av norska Landinfo under en utredningsresa till Kirgizistan år 2016. Rapporten bygger därtill på muntliga källor konsulterade under 2018 och skriftliga källor. Det bör noteras att flertalet av de konsulterade källorna inte personligen är verksamma i Uzbekistan, dessa källor bedöms som initierade genom sin verksamhet och sina kontakter i landet. En del av källorna är på egen begäran anonymiserade för att inte riskera att pekats ut. De anonyma källorna har givits en egen anonym identitet (t.ex. journalist A). I de delar rapporten redovisar Lifos analys av den inhämtade informationen framgår det av texten.

Det bör noteras att vissa uttalanden som refereras i rapporten gällande situationen i Uzbekistan är gjorda för upp till sju år sedan. Landet kan dessutom stå inför en intensiv förändringsfas, nästan dagligen kommer nya uttalanden om förbättringsinitiativ på olika områden. Det förekommer dock inte några uppgifter om att radikala förändringar i utvecklingen på människorättsområdet i Uzbekistan eller i uzbekiska myndigheters agerande gentemot upplevda hot skulle ha skett. Lifos gör därmed bedömningen att de uttalanden som redovisas i rapporten alltså äger sin giltighet. Det går dock inte att nog understryka vikten av att följa utvecklingen i landet noggrant då informationsläget är dynamiskt och risken för tvära vändningar i rådande utveckling förefaller vara hög.

3. Migration

3.1. Karimov- och Mirzijojevregimernas syn på migration

Ett stort antal uzbekiska medborgare befinner sig framför allt i Ryssland, men även i Kazakstan, som arbetskraftsmigranter.¹

Den uzbekiska regimen under Karimovs ledning hade en syn på utvandring som förefaller ha varit kluven. Å ena sågs arbetskraftsmigranter som en viktig källa till ekonomiska intäkter för Uzbekistan och migration som ett sätt att minska sociala spänningar i landet – det fanns en medvetenhet om att remitteringar från utlandet skyddade Uzbekistan från ekonomisk kollaps. Å andra sidan fanns en negativ inställning mot att människor lämnade Uzbekistan.² Karimov gjorde nedvärderande uttalanden om arbetskraftsmigranter, vilket enligt företrädaren för HRW kunde kopplas till ett lojalitetsbegrepp och en uzbekisk norm; det uzbekiska är utgångspunkten och avvikelser är inte acceptabelt. Arbetskraftsmigranter sågs som femtekolonnare och en källa till instabilitet och myndigheterna ville minska deras antal.³

Denna tudelade syn på migration har beskrivits av källor även efter Karimovs död. En initierad källa beskriver att regimen betraktar människors mobilitet som någonting godtagbart och har en ovilja att jämföras med diktaturer som Nordkorea, därför finns viss en strävan mot att öppna upp landet. Däremot finns en negativ inställning mot migration bland uzbekerna generellt. Källan kallar det för en sorts ägandementalitet där ”Uzbekistans” arbetare eller ”Uzbekistans” män och kvinnor anses behövas på plats och därför inte bör lämna landet. Karimov förstärkte denna negativa bild av arbetskraftsutvandrare genom att efterlämna sig en generation som inte har rest och genom sina föraktfulla uttalanden om arbetskraftsmigranter.⁴

International Crisis Group (ICG) beskriver dock tendenser till att ett skifte har skett i inställningen gentemot mobilitet och migration hos regeringen i samband med bytet på presidentposten. Istället för att följa Karimovs spår och göra nedvärderande uttalanden om arbetskraftsutvandrare har Mirzijojev gjort uttalanden om att försöka motivera denna grupp att återvända till Uzbekistan. Därtill är systemet med utrese- och inresevisumen under granskning för att eventuellt ersättas med ett internationellt pass.⁵

¹ EurasiaNet, *Uzbekistan: Labor Migrants Looking Beyond Russia*, 2016-05-10, <http://www.refworld.org/docid/573432d94.html> (Hämtad 2017-08-24).

² Memorial, samtal med företrädare i Oslo, Norge, 2015-02-02. Även HRW:s företrädare, nedan, har beskrivit den förra regimens medvetenhet om att landet utan arbetskraftsutvandrare skulle stå inför en ekonomisk katastrof.

³ Human Rights Watch (HRW), samtal med företrädare i Oslo, Norge, 2015-02-10.

⁴ Initierad källa A, samtal i Oslo, Norge, 2017-06-09.

⁵ International Crisis Group (ICG), *Uzbekistan: The Hundred Days*, 2017-03-15, Europe and Central Asia Report N°242, s. 6-7, <http://www.refworld.org/docid/58ca84de4.html> (Hämtad 2017-08-24).

Enligt Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL) är den 1 januari 2019 satt som datum för att avskaffa utresevisumet.⁶

Även en journalist redogör för att Mirzijojev genom uttalanden försökt locka arbetskraftsmigranter tillbaka till Uzbekistan.⁷

3.2. Utresevisum

För resor till länder utanför OSS-området krävs ett utresevisum för att kunna lämna Uzbekistan lagligt. En ansökan om utresevisum lämnas in till inrikesdepartementet. Ansökningsformuläret ska vara försett med en godkänd stämpel från arbetsgivaren (om personen har en anställning) och från den lokala mahallan vilket intygar att personen är bosatt på angiven adress.⁸ Inrikesministeriet tar emot ansökan och lämnar sedan över ärendet till säkerhetstjänsten (SNB) som fattar beslut om en person ska beviljas utresevisum eller inte.⁹ Officiellt ska handläggningstiden ta femton dagar.¹⁰ Den faktiska tidsintervallen för att få beslut om utresevisum kan i praktiken dock omfatta allt från någon månad till ett år enligt en källa som själv har erfarenhet av att söka utresevisum i Uzbekistan. Det tillhör inte heller ovanligheten att återkoppling på ett beslut uteblir, särskilt om det rör sig om ett avslag. Ett avslag saknar därtill ofta motivering.¹¹

Enligt en icke-statlig organisation bär uzbekiska medborgare alltid med sig sina pass eftersom det finns många kontrollstationer i Uzbekistan där handlingen kontrolleras av polis.¹² Samtliga sociala tjänster i landet kräver därtill en passhandling, att lämna ifrån sig sitt pass begränsar därför livet oerhört för en person och det är under väntetiden svårt att fungera som medborgare.¹³

Det planerade resmålet kan förenkla eller försvåra möjligheterna att beviljas ett utresevisum. Det är lättare att få ett utresevisum för att besöka länder så som Sydkorea eller Kina eftersom de anses vara ”vänligt inställda” länder. Att ansöka om utresevisum för resor till Turkiet eller Europa kan däremot minska möjligheterna för att få ett beviljande då sådana resmål väcker myndigheternas misstänksamhet. Inom diasporan i dessa områden finns oppositionella som har beviljats asyl och uzbekiska myndigheter ser

⁶ Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Uzbekistan To Abolish Exit Visa System In 2019*, 2017-08-16, <https://www.rferl.org/a/uzbekistan-exit-visa-scraped-2019-mirziyoev/28680124.html> (Hämtad 2017-12-01).

⁷ Journalist C, samtal i Almaty, Kazakstan, 2017-11-08 och 2017-11-09.

⁸ Initierad källa A, 2017; Uzbek-German Forum for Human Rights, *On the laws and practices of the Republic of Uzbekistan regarding the rights of citizens to free movement and choice of residence*, 2010, s. 10, http://www.ecoi.net/file_upload/470_1273656136_ugfhr-uzbekistan98.pdf (Hämtad 2017-08-24).

⁹ Initierad källa A, 2017; Uzbek-German Forum for Human Rights, 2010, s. 13.

¹⁰ Uzbek-German Forum for Human Rights, 2010, s. 10.

¹¹ Initierad källa A, 2017.

¹² Icke-statlig organisation, samtal med företrädare i Osj, Kirgizistan, 2016-10-17.

¹³ Initierad källa A, 2017.

radikalisering och oppositionell verksamhet utomlands som oroande hot.¹⁴ Enligt Ferghana News Agency, vilket får stöd av annan rapportering¹⁵, kan dock uzbekerna resa till andra OSS-länder utan utresetillstånd.¹⁶

Någon som är av myndigheternas intresse beviljas normalt inte ett utresevisum. En källa uppger att ansökningsprocessen kan vara en aning svårare för kvinnor i åldrarna 18-37 år, män under 27 år som inte har gjort militärtjänsten och personer som reser utomlands för att arbeta.¹⁷ Enligt källan har kvinnor i åldrarna 18-37 år något svårare att få en ansökan om utresevisum beviljad på grund av myndigheternas arbete mot prostitution och trafficking. En kvinna inom detta åldersspann behöver sin fars tillåtelse att lämna landet, om inte han är i livet får en annan manlig släkting godkänna utresan i hans ställe. I vissa fall där det inte finns manliga släktingar kan en kvinna vända sig till en manlig granne eller någon ur mahalla-kommittén för att få ett godkännande att lämna landet [dessa uppgifter har inte gått att bekräfta genom andra källor, Lifos anm.].¹⁸ Män under 27 år som inte har gjort militärtjänsten måste styrka att de inte är av intresse för uzbekisk militärtjänst genom att lämna in ett intyg från militären om att de inte är aktuella för tjänstgöring. Det ökade antalet dokument som därmed behöver komma inrikesministeriet tillhanda kan förlänga och försvåra ansökningsprocessen. Arbetskraftsmigranter kan generellt sett ha svårare att få ett utresevisum på grund av den ”ägandementalitet” (se s. 6) som finns i det uzbekiska samhället. Det är inte ovanligt att någon i ansökningsprocessens led tar ett personligt ansvar för ett ärende och till exempel försöker hitta alternativa jobberbjudanden i Uzbekistan för att få en person att stanna.¹⁹

3.3. In- och utresor

Det råder viss skiljaktighet mellan konsulterade källor gällande omfattningen av kontrollen vid Uzbekistans landgränser kontra landets flygplatser. En källa uppger att det är mycket svårt och komplext att resa ut ur landet via en av landgränsernas passager och att det är lättare att lämna landet via en flygplats. Att ta sig igenom en gränspassage vid landgränsen tar enligt källan mellan två till sex timmar. Byråkrati och godtycklighet försvårar gränspassagen, exempelvis får inte varor som överstiger ett värde à tio amerikanska dollar (USD) föras över gränsen, en summa som en resväska i sig kan överstiga.²⁰ En icke-statlig organisation uppger däremot att kontrollen är mer omfattande vid flygplatserna än vid landgränsen²¹ och

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Se exempelvis Landinfo, 2011-05-30, *Uzbekistan: Utreisebestemmelser og arbeidsutvandring.*, s. 5f, http://www.landinfo.no/asset/1642/1/1642_1.pdf (Hämtad 2017-08-24). Även här noteras dock oklarheter såvitt gäller vilka länder kravet om utresetillstånd gäller.

¹⁶ Ferghana News Agency, samtal med företrädare i Moskva, Ryssland, 2012-02-29.

¹⁷ Initierad källa A, 2017.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ Företrädare för icke-statlig organisation, 2016.

en journalist uppger att kontrollen är lika omfattande vid landgränsens passager som vid flygplatserna. Journalisten har själv rest in och ut ur Uzbekistan via flygplatserna och uppger att det tar ungefär fyrtio minuter att ta sig igenom säkerhetskontrollerna. Av samtliga passagerare som togs emot från sex flygplan valdes sex personer ut och togs åt sidan på flygplatsen.²²

Enligt en annan journalist behöver uzbekiska medborgare utresevisum för att besöka grannländerna Afghanistan, Turkmenistan och Tadzjikistan. Kirgizistan och Kazakstan är dock viseringsfria (även Ryssland är viseringsfritt för uzbekiska medborgare). Landgränsens kontrollstationer mot Kazakstan har alltid varit öppna för passage medan de mot Kirgizistan i perioder har stängts helt eller delvis till följd av politiska oroligheter.²³

En vanlig gränspassage mellan Uzbekistan och Kirgizistan är Dostuk som ligger i Osj, Kirgizistan. Från år 2009 tilläts inte kirgiziska medborgare att korsa gränsen in i Uzbekistan. År 2013 stängdes gränsen för både uzbekiska och kirgiziska medborgare med anledning av borgmästarvalet i Osj samma år. Endast begravingar kunde utgöra ett undantagsfall för att uzbekiska medborgare skulle få tillstånd att korsa gränsen.²⁴

De källor som har konsulterats under 2016 och första halvåret av 2017 har beskrivit hur gränsövergångarna mot Kirgizistan stegvis har öppnats upp. Två källor konsulterade i oktober 2016 respektive juni 2017 beskrev hur Dostuk-gränsen gått från att vara stängd för samtliga inresor i Uzbekistan med undantag för uzbekiska medborgare som avsåg delta vid släktingars begravingar till att öppnas upp för personer, inklusive kirgiziska medborgare, som avsåg delta vid andra viktiga evenemang så som bröllop.²⁵ De källor som Lifos har konsulterat i november 2017 har uppgett att samtliga gränsövergångar mellan Uzbekistan och Kirgizistan sedan september månad har varit öppna för passage och att det inte längre krävs några särskilda intyg för inresor i Uzbekistan.²⁶ Även Dagens Nyheter (DN) rapporterar om öppnandet av gränsövergången i Osj.²⁷

Under 2018 har även ett flertal gränsövergångar mellan Uzbekistan och Tadzjikistan öppnats.²⁸

²² Journalist B, möte i Osj, Kirgizistan, 2016-10-18.

²³ Journalist C, samtal i Almaty, Kazakstan, 2017-11-08 och 2017-11-09.

²⁴ Företrädare för icke-statlig organisation, 2016.

²⁵ Ibid.; Alisher Khadimov, akademiker och journalist, samtal i Osj, Kirgizistan, 2016-10-17.

²⁶ Initierad källa B, samtal i Almaty, Kazakstan, 2017-11-08 och 2017-11-09; Journalist C, 2017; Journalist C, e-post, 2017-12-09.

²⁷ Dagens Nyheter (DN), *Nu kan de träffa sina släktingar igen*, 2017-11-22, <https://www.dn.se/nyheter/varlden/nu-kan-de-traffa-sina-slaktingar-igen/> (Hämtad 2017-12-04).

²⁸ BBC Monitoring, *Six crossing checkpoints re-opened on Tajik-Uzbek border*, 2018-03-01, <https://monitoring.bbc.co.uk/product/c1dovzdb> (Hämtad 2018-03-13).

3.3.1. Illegala utresor

Ett uzbekiskt pass fungerar som en inrikes identitetshandling och som ett internationellt resedokument. Varje gång en uzbekisk gräns officiellt passeras stämplas passhandlingen. Om inte passet stämplas så registreras inte utresan och den betraktas då som en illegal utresa. Att lämna landet illegalt ses som ett allvarligt brott och medför risk att straffas med upp till tio års fängelse. Det väcker även misstänksamhet hos SNB.²⁹

Stora delar av Uzbekistans landgräns är obevakad och enligt en källa korsar många gränsen illegalt på daglig basis utan att ha en egentlig uppfattning om var den är dragen.³⁰ Alisher Khamidov, akademiker och journalist, beskriver hur det finns flera omstridda områden längs med den 900 mil långa gränsen mellan Uzbekistan och Kirgizistan och att det på vissa platser råder oklarhet om var den faktiska gränsen går och vilket land ett område tillhör. Anledningarna till att människor väljer att korsa gränsen illegalt kan bero på flera faktorer, ofta handlar det inte om annat än bekvämlighetsskäl. Många korsar en gräns illegalt för att undslippa byråkrati och förkorta resans avstånd då avståndet till närmsta gränspassage kan innebära en hisnande omväg för den enskilde.³¹

Det råder delade uppfattningar bland konsulterade källor om hur möjligheterna att lämna landet illegalt ser ut. En källa återger en bild där gränsen kan passeras med enkelhet.³² Khadimov uppger att de uzbekiska myndigheterna lägger stora resurser på att kontrollera gränserna men att det varierar hur strikt en gräns kontrolleras. Enligt Khadimov har det blivit strängare och svårare att korsa en gräns illegalt.³³ En icke-statlig organisation uppger att det är svårt att passera gränsen illegalt vid inofficiella gränsövergångar och hänvisar till de vajrar som myndigheterna har låtit sätta upp.³⁴

4. Återvändande

4.1. Konsekvenser av resor med utgången utresevisum

Personer som återvänder till Uzbekistan med ett utgången utresevisum riskerar en administrativ bot eller fängelsestraff. Enligt en icke-statlig organisation straffas de allra flesta med böter, men om myndigheterna har ett särskilt intresse av personen kan påföljden istället bli fängelsestraff. Organisationen uppger att främst uzbekerna som återvänder från Turkiet eller Mellanöstern har fått ett fängelsestraff som påföljd efter att ha rest med ett utgången utresevisum. Återvändande från Europa betraktas annorlunda eftersom majoriteten av dem är arbetskraftsmigranter.³⁵ En källa

²⁹ Initierad källa A, 2017; Företrädare för icke-statlig organisation, 2016.

³⁰ Initierad källa A, 2017.

³¹ Ibid.; Alisher Khamidov, 2016.

³² Initierad källa A, 2017.

³³ Alisher Khamidov, 2016.

³⁴ Företrädare för icke-statlig organisation, 2016; Initierad källa A, 2017.

³⁵ Företrädare för icke-statlig organisation, 2016.

understryker att det är mycket oklart gällande vilka faktorer som leder till böter eller fängelsestraff. En persons bakgrund, sociala nätverk, tidigare uppgifter i registret och utbildningsnivå kan spela en viktig roll i en sådan situation, men exakt vad som är avgörande för det ena eller andra utfallet och vilka omständigheter som spelar in är mycket svårt att få klarhet i. Källan understryker att det inte är fördelaktigt för en person att försöka muta sig ur en sådan situation då detta kan komma att göra myndigheterna än mer misstänksamma.³⁶

Enligt en uzbekisk människorättsaktivist som Lifos konsulterat döms sedan 2007 många till fängelse snarare än att administrativa åtgärder vidtas. Bland de exempel som aktivisten ger på personer som dömts till fängelse efter att ha återvänt till Uzbekistan med utgången utresetillstånd, det äldsta från 2005, återfinns uteslutande personer med flyktingstatus samt en person som betecknas som aktivist där brottet mot regeln om utresetillstånd använts som förevändning av myndigheterna.³⁷

HRW uppgav 2015 att det finns en ny trend såvitt avsåg myndighetsreaktioner mot personer som återvände med utgångna utresetillstånd. HRW noterade att inte förseelsen inte längre enbart ledde till böter utan även till åtal i vissa fall, m.a.o. såg en överträdelse inte längre som en administrativ förseelse utan straffrättsligt ansvar utmättes. Förändringen troddes komma från en order ovanifrån. Företrädaren följde själv upp några fall som uppmärksammats medialt där personer med utgångna utresevisum hade åtalats. När de drabbade hade försökt muta sig fria, har de fått till svar av myndighetsföreträdare att det inte gick eftersom det fanns en order ovanifrån. Företrädaren tolkade detta som att den politiska eliten hade beslutat sig för att följa en hårdare linje i detta avseende. I samtliga fall har det handlat om personer som anlant med flyg, enligt RFE/RL var det arbetskraftsmigranter som återvänt från Ryssland. Företrädaren nämnde även ett fall med person som återvände från USA med helt opolitisk bakgrund samt att ”illegal-gränspassage-regeln” har använts aggressivt mot människorättsaktivister.³⁸

4.2. Intresseväckande profiler och åtgärder vid återvändande

Tidigare kallades samtliga återvändande personer in till förhör hos SNB. Med anledning av det ökade antalet resenärer är detta inte längre möjligt och SNB sällar ut vissa intressanta profiler. Det är mycket svårt att avgöra vad som gör en särskild profil intressant eller inte. Klart är att personer med en religiös profil eller en profil som på något sätt kan uppfattas som oppositionell kallas in till förhör.³⁹ En journalist påstår att återvändande profiler kan delas in i olika grupper utefter de konsekvenser de riskerar [dessa uppgifter har inte kunnat bekräftas i övrig landinformation, Lifos

³⁶ Initierad källa A, 2017.

³⁷ Uzbekisk människorättsaktivist, samtal i Frankrike, 2015-02-17.

³⁸ Företrädare för HRW, 2015.

³⁹ Initierad källa A, 2017.

anm.]. Enligt journalisten kan affärsmän resa in och ut ur landet utan problem, tjänstemän så som lärare och arbetskraftsmigranter kontrolleras, vissa ur denna grupp stoppas vid landgränsen/flygplatsen medan andra fängslas, människorättsaktivister har mycket svårt att resa in och ut ur landet.⁴⁰

Flera källor uppger att det inte är fördelaktigt att ha en religiös profil för att undslippa förhör. Kvinnor med hijab eller personer som reser med exempelvis Koranen i bagaget väcker myndigheternas misstänksamhet, vilket leder till förhör.⁴¹ Enligt Memorial har gränsbevakningen de senaste åren, baserat på en presidentförordning, stärkt kontrollen av elektroniskt förvarad information hos människor som passerar. Införsel av *allt* religiöst material är förbjudet och leder till fem års fängelse som minimistraff. Memorial uppger vidare att uzbekiska medborgare som ertappas med att föra in religiöst material i landet riskerar att tas in på förhör och torteras i syfte att tvinga fram erkännanden om medlemskap i en extremistisk organisation samt pressas att ange andra. Myndigheterna nystar upp det hela och försöker få tag på så många som möjligt.⁴² Forum 18 rapporterar om flera fall där personer har fängslats eller bötfällts för att ha rest med religiöst material så som Koranen eller religiösa texter på sina mobiltelefoner.⁴³ Enligt en journalist som Lifos har konsulterat under 2017 driver SNB oförändrat sin kontrollerande verksamhet vid flygplatser och andra gränsövergångar. Journalisten noterar dock att antalet gripna för religiöst material på mobiltelefonerna har minskat under det senaste året, journalisten vet inte om detta har att göra med en förändrad inställning hos gränspoliserna eller om det beror på att människor har lärt sig att radera sin internethistorik inför en gränspassage.⁴⁴ En annan källa uppger att mer oskyldigt material, så som souvenirer, från pilgrimsresan ”hadj” numer kan föras in i landet. Kontrollen av sådant religiöst material är inte lika strikt och nitisk som tidigare enligt källan.⁴⁵

Enligt Memorial finns en rädsla hos uzbekiska myndigheter för islamisering bland uzbekerna utomlands. Under tidigt 1990-tal ansågs islam stödja traditionella värderingar och var på så sätt till nytta för regimen i dess kamp mot den sekulära oppositionen och strävan efter att konsolidera sin makt. Idag är situationen en annan och kampen bedrivs mot islamisering. Det uzbekiska mönster som denna kamp skapat fanns långt före de senaste årens utveckling i Mellanöstern; konflikten i Syrien och dess utveckling har påverkat situationen i Uzbekistan men har inte spelat någon nyckelroll. Kärnan är således den uzbekiska regimen rädsla för extremism. Samtidigt

⁴⁰ Journalist A, samtal i Osj, Kirgizistan, 2016-10-18.

⁴¹ Initierad källa A, 2017; Alisher Khamidov, 2016.

⁴² Företrädare för Memorial, 2015.

⁴³ Forum 18, *Uzbekistan: Deportation, fines, Bible and Koran seizures*, 2017-05-17, <http://www.refworld.org/docid/5920298f4.html> (Hämtad 2017-08-24); Forum 18, *Uzbekistan: Torture, prison for "illegal" religious materials*, 2016-12-19, <http://www.refworld.org/docid/585a4a1e4.html> (Hämtad 2017-08-24).

⁴⁴ Journalist C, 2017.

⁴⁵ Initierad källa B, 2017.

ställer dock Memorial, i en analogi, den retoriska frågan om Stalins terror var ett uttryck för Stalins rädsla eller ett sätt att styra landet?⁴⁶

Uzbekiska medborgare som har befunnit sig utomlands kan anklagas för att ha kontakt med oppositionella personer ur den uzbekiska diasporan. Det är svårt att avgöra vilken sorts profil och vilken sorts kontakt som är tillräcklig för att en person ska hamna under SNB:s radar. I slutändan handlar det om hur medveten säkerhetstjänsten är om en persons aktiviteter utomlands, exempelvis vilka profiler som finns bland diasporan och om någon där rapporterar tillbaka till säkerhetstjänsten. Sårbara profiler som kan identifieras är personer med en religiös bakgrund som besöker moskéer utomlands och personer som har yttrat särskilda idéer om regimen. En person som har spenderat flera år utomlands kan också väcka större intresse hos säkerhetstjänsterna än en person som har vistats utomlands en kortare period, men huruvida tiden utomlands väcker misstänksamhet eller inte beror också på syftet med utlandsvistelsen.⁴⁷

I ett försök att förklara uzbekiska myndigheters agerande, pekar Memorial på att år 2010 utgör en vändpunkt vad gäller anklagelser mot enskilda om aktiviteter utomlands. Andelen sådana fall i relation till övriga har sedan dess blivit större. Givet den uzbekiska regimen repressiva natur försöker människor med problem, även sådana som avtjänat straff, att lämna landet. Personer som är efterlysta befinner sig ofta redan utomlands. Antalet personer med någon form av ”historia” som finns kvar i Uzbekistan är därför väldigt få. Det har skett ett skifte i myndigheternas fokus i efterforskning av personer, från Uzbekistan till utlandet. Ur myndigheternas synvinkel uppfattas risken att uzbekiska medborgare får nya idéer i utlandet som farlig. Även HRW beskriver hur den frihet som erbjuds uzbekerna i väst uppfattas som ett hot av de uzbekiska myndigheterna.⁴⁸

År 2012 noterade Memorial att det på organisationens lista över personer som dömts av politiska eller religiösa skäl inte förekommer personer som sedan år 2000 dömts för oppositionell verksamhet som bedrivits utomlands. Företrädaren utesluter inte att det finns okända fall där personer dömts för oppositionell verksamhet utomlands. Dessa fall är i så fall okända eftersom personerna inte vill uppmärksammas, t.ex. om de hyser hopp om att släppas.⁴⁹

En annan orsak till att personer som varit utomlands uppmärksammas av myndigheterna är enligt Memorial att den uzbekiska ”straffapparaten” måste motivera sin existens i ett system med kvoter och prestationsbaserade belöningsystem. De fokuserar på vanliga migranter, inte på jihadister och

⁴⁶ Företrädare för Memorial, 2015.

⁴⁷ Initierad källa A, 2017.

⁴⁸ Företrädare för HRW, 2015.

⁴⁹ Företrädare för Memorial, 2015.

Islamiska staten (IS).⁵⁰ I linje med detta lyfter också HRW fram kvotssystemets betydelse inom de uzbekiska myndighetsstrukturerna.⁵¹

Det land som en person har besökt kan också väcka misstänksamhet hos säkerhetstjänsten. Enligt en journalist blir återvändande från Turkiet och Ryssland grundligt kontrollerade.⁵² Alisher Khadimov uppger att personer som återvänder från Turkiet, Norge, Danmark och Sverige uppmärksammas av SNB eftersom det i dessa länder finns uzbekiska dissidenter som anses vara en grogrund till terrorism. Därtill har dessa länder kritiserat kränkningar av de mänskliga rättigheterna i Uzbekistan. Khadimov uppger att en person som har vistats en längre tid utomlands, mer än sex månader, kommer att förhöras vid ett återvändande.⁵³

Alisher Khadimov uppger att syftet med SNB:s förhör är att få information från de som kommer in i landet. Det är även ett sätt för den enskilde SNB-agenten att visa sin makt och stiga i graderna. Om inte någonting av intresse framkommer under förhören så släpps personen.⁵⁴ En källa beskriver förhörstekniken som syftande till att avgöra en persons intresse av att omkullkasta regimen och testa en persons lojalitet. Förhören hålls ofta enligt källan av personer som själva inte har varit utanför Uzbekistan och som har en mycket negativ bild av omvärlden. Förhörstekniken kan vara pressande med falska påståenden om exempelvis en persons kontakter med dissidenter utomlands.⁵⁵

En människorättsaktivist uppger att myndigheterna har underrättelseinformation och foton på regimkritiker. Det finns en databas (inklusive foton) över personer som är aktiva på nätet, som skrivit artiklar eller som deltagit i arrangemang med koppling t.ex. till Andisjan-händelserna. Det finns även en lista över välkända oppositionella, personer som det anses vara farligt att ha haft kontakt med. Återvändare får frågor om de haft kontakt med sådana personer.⁵⁶

Vidare uppger aktivisten att huruvida fortsatta utredningar genomförs eller inte beror på om en återvändares utresetillstånd har gått ut, eller om tecken på att personen är religiös ses. I sådana fall tas personen i fråga till ett separat förhörssrum och undersöks i jakt på tecken på tidigare deltagande i strid eller om återvändande barn inte gått i skola under en längre period. En annan krets av personer som intresserar SNB är uzbeker som skaffat sig ett annat medborgarskap – uzbekisk lag tillåter inte dubbelt medborgarskap.⁵⁷

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Företrädare för HRW, 2015.

⁵² Journalist B, 2016.

⁵³ Alisher Khadimov, 2016.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Initierad källa A, 2017.

⁵⁶ Uzbekisk människorättsaktivist, 2015.

⁵⁷ Ibid.

Övervakning av personer som återvänder från utlandet är, betonar Memorial, inget nytt. Företrädaren fäster uppmärksamhet vid en artikel av Radio Svoboda enligt vilken polisen i Tasjkent genom en order från SNB har fått i uppdrag att registrera personer som varit i utlandet mellan 2002 och 2013. Sådana personer ska registreras oavsett om de varit i länder i forna Sovjetunionen eller i Europa. Liknande bestämmelse fanns redan 1998/1999: alla män mellan 18 och 44 år skulle registreras om de varit utomlands eftersom de kunde misstänkas för jihadism i utlandet.⁵⁸

4.3. Syn på asylansökan och återvändande migranter

Återvändande asylsökande kan väcka myndigheternas intresse, det är dock delade meningar mellan konsulterade källor om en asylansökan i sig kan väcka misstankar hos myndigheterna eller om det är en persons aktiviteter i utlandet som i huvudsak ses som problematiskt.

Enligt Memorial är åtal och domar mycket vanliga mot arbetskraftsmigranter som återvänder till Uzbekistan från Ryssland och andra länder ur forna Sovjetunionen. Memorial har ett stort antal exempel på fall där arbetskraftsmigranter återvänt till Uzbekistan från främst Ryssland men även ett fall som omfattande 30 asylsökande uzbeker som utlämnades från Kazakstan 2011. I flera fall har en omständighet som legat till grund för åtal och dom varit att de åtalade ertappats med filmer med religiöst innehåll. Men varken att ha arbetat i Ryssland eller att ha ansökt om asyl i väst är i sig grund för repressalier enligt Memorial – alla som har ansökt om asyl riskerar inte att bestraffas. Vad som är avgörande är istället om en återvändare har haft kontakt med någon som är uppmärksam av uzbekiska myndigheter eller om återvändaren innehar film- eller ljudfiler med religiöst innehåll. Däremot kan även, menar företrädaren, det förhållandet att en person har ansökt om asyl utomlands innebära att personen hamnar i myndigheternas sökljus och riskerar att få anklagelser om extremism riktade mot sig. Memorials intryck är att uzbekiska myndigheter inte gör någon skillnad mellan personer som ansökt om asyl och personer som har sökt arbete i utlandet, utan bedömer att asylsökande befinner sig på samma risknivå som arbetskraftsmigranter i detta avseende. Situationen är dock en annan och allvarligare om en person har varit aktiv i utlandet: om denne har haft kontakt med oppositionella, återvänder och sprider information. Sådana brottmål har förekommit på senare tid.⁵⁹

Memorial uppger att situationen för asylsökande som återvänder till Uzbekistan är svårbedömd. Uzbeker som befinner sig utomlands ingår ofta i nätverk som kan vara religiöst inriktade. Denna omständighet innebär dock inte att alla riskerar repressalier. Företrädaren beskriver hur repressalier snarare sker efter ”stickprov” och tillfälligheter. Situationen är helt godtycklig och oförutsägbar och det är svårt att generellt peka på någon grupp som särskilt riskerar repressalier, allt umgänge och alla kontakter med landsmän kan vara potentiellt farligt. Situationen påminner om den som

⁵⁸ Företrädare för Memorial, 2015.

⁵⁹ Ibid.

rådde under Stalins styre i Sovjetunionen: man vet inte när eller varför, men om man grips riktas politiska eller religiösa anklagelser mot en och man fängslas under lång tid.⁶⁰

Företrädaren känner till några fall där personer som sökt asyl hos UNHCR har fått anklagelser om politiska brott riktade mot sig efter att deras asylansökningar blivit kända i Uzbekistan. Den informella orsaken till dessa anklagelser har varit att de ansökt om asyl. Företrädaren känner till en person som återvände efter att ha ansökt om asyl i Ryssland. Denne hölls i förvar under 40 dagar och utsattes för värvningsförsök. Två andra fall rörde islamister som återvände från Ryssland. En av dem förhördes och släpptes, den andre dömdes till sju års fängelse. Memorial känner, såvitt gäller asylsökande som återvänt från Europa till Uzbekistan och där blivit föremål för myndighetsåtgärder, till ett fall där ett antal personer dömdes sedan de återvänt från Storbritannien samt ett fall där en person vistats i Iran och där haft kontakt med efterlysta personer. Utöver dessa har företrädaren ingen kännedom om fall av asylsökande som återvänt till Uzbekistan och råkat illa ut. Företrädaren menar att det väckte större uppmärksamhet för sju år sedan om en person som återvände hade ansökt om asyl.⁶¹

Enligt HRW utgör inte enbart omständigheten att en person återvänder till Uzbekistan, inklusive från Europa, grund för arrestering. En sådan utlandsvistelse väcker misstänksamhet men det krävs ytterligare faktorer för att uzbekiska myndigheter ska agera. Det är dock väldigt lite av ytterligare omständigheter som krävs för att så ska ske.⁶²

Företrädaren menar dock, och hänvisar i denna del till uppgifter från den uzbekiska människorättsaktivist som även Lifos har konsulterat, att situationen är en annan om det blir känt att en person ansökt om asyl. Den rådande uzbekiska synen på asylsökande är att dessa utgör källor till information och hot. Det visas propagandafilmer på statlig tv där det betonas att asylansökan är en illojal handling och där asylsökande i Norge, Sverige och Danmark görs till måltavlor. Det är HRW:s uppfattning att asylansökan ses som en känslig politisk handling och om en sådan ansökan blir känd innebär detta fara för den enskilde, samt att det nu kan ha skett/sker en upptrappning beträffande allvaret i att ha sökt asyl. Företrädaren betonar dock samtidigt att det är mer komplicerat än att enbart asylansökan spelar roll och att det är viktigt att se på den enskildes sociala liv.⁶³

Företrädaren för HRW tror att informatörer aktivt försöker kartlägga vem som ansöker om asyl med anledning av det omfattande uzbekiska nätverket av informatörer. Myndigheter som har att pröva asylansökningar från uzbekiska medborgare måste, menar HRW, beakta detta nätverk av

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid.

⁶² Företrädare för HRW, 2015.

⁶³ Ibid.

informatörer i beslutsfattandet. Det är HRW:s uppfattning att det vid prövning av uzbekiska medborgares asylansökningar inte är tillräckligt att enbart göra en trovärdighets- och tillräcklighetsbedömning av tidigare, återopad förföljelse. Prövande myndigheter måste även beakta den asylsökandes bakgrund och liv: tidigare och nuvarande sociala kontakter, vem man träffar och har träffat, om och i så fall till vilken moské man går eller har gått till, vilka predikningar man lyssnar eller har lyssnat på, om man någon gång kan ha setts tillsammans med en person med kopplingar till någon känd oppositionell etc. Andra faktorer som kan spela roll och höja risken för att en person kan komma att arresteras, och som måste utredas, är huruvida anhöriga till den asylsökande har eller har haft problem med myndigheterna, om den asylsökande någon gång ”interagerat” med eller förhörts av polisen och om det någon gång skapats en akt över personen hos de uzbekiska myndigheterna. Ytterligare en faktor som höjer risken för personer som kommer ifrån utlandet är det faktum att de förväntas ha pengar [och därmed är sårbara för utpressning av myndighetsföreträdare, Lifos anm.].⁶⁴

Företrädaren resonerar kring att det t.o.m. för honom [som initierad rapportör över människorättsituationen i Uzbekistan, Lifos anm.] är svårt att förklara uzbekiska myndigheters agerande och ställer sig frågan hur svårt det då inte är för en enskild asylsökande att vara detaljerad och förklara.⁶⁵

Enligt den uzbekiska människorättsaktivist som Lifos konsulterat är situationen för personer som återvänder till Uzbekistan generellt riskabel. Alla personer som återvänder från vad hon benämner ”demokratiska länder” möts av SNB-personal på flygplatsen och tas in på förhör. En person kan hållas under tre dygn. De får frågor om anledningen till att de bott utomlands och om vem de socialiserat med. Återvändare pressas på pengar och utsätts för värvningsförsök som informatörer. Utifrån vad som framkommer i dessa förhör kan vidare åtgärder vidtas. Såvitt gäller personer som vistats utomlands som turister, som studerat eller varit utomlands för att gifta sig, vidtas inga vidare åtgärder. Om fortsatt utredning inleds, kan den återvändande utsättas för tortyr.⁶⁶

Enligt aktivisten kan myndigheterna genom att förhöra återvändare få kännedom om huruvida de har ansökt om asyl. Vidare upprätthåller SNB listor över personer som har ansökt om asyl och personer som på olika sätt är aktiva. Dessa listor tillhandahåller SNB den uzbekiska passkontrollen.⁶⁷ Efter förhör på flygplatsen kan det ta två till tre månader tills polisen kommer hem till återvändare. Under tiden har utredning bedrivits. Anklagelserna handlar sedan inte om att personen varit utomlands, utan andra skäl anges. Ofta anklagas personer som ansökt om asyl inte för brott enligt paragraf 159, utan mot paragraf 223 (procedurbrott, passregel)

⁶⁴ Företrädare för HRW, 2015.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Uzbekisk människorättsaktivist, 2015.

⁶⁷ Ibid.

inledningsvis. Den egentliga anledningen är dock just att personen varit utomlands. Myndigheterna fruktar att människor kommer tillbaka till Uzbekistan med nya idéer. Senare riktas allvarligare anklagelser mot sådana personer.⁶⁸

Enligt Alisher Khadimov väcker asylsökande som har varit i Europa mer uppmärksamhet än personer som exempelvis har sökt asyl i Ryssland. Enligt Khadimov väcker asylsökande som har varit i Norge eller Sverige särskilt intresse hos myndigheterna eftersom det finns många oppositionella exil-uzbeker i dessa länder.⁶⁹

En journalist uppger att en asylansökan i sig inte är något problem eller någonting uppseendeväckande om personen sedan tidigare inte har någon egenskap som gör att myndigheterna har sitt sökljus på denne.⁷⁰

Utlämningar av uzbekiska medborgare till Uzbekistan från framför allt Ryssland är ett sedan tidigare uppmärksammat problem. Enligt Memorial är det endast en liten andel av alla gripna som utlämnas officiellt från Ryssland. Utlämning är en tungrodd process som kan stoppas. Istället sker oftast överföringar av personer till Uzbekistan genom utvisningar enligt administrativa bestämmelser. Ett förekommande alternativ är därutöver att arresteringsorder utfärdas utan att begäran om utlämning gjorts. Senare begäran om utlämning avslås men i samband med frisläppande tas personen in på nytt och utvisas. Det förekommer även fall där personer helt utomrättsligt överförs till Uzbekistan från Ryssland.⁷¹

Företrädaren konstaterar att det är mycket svårt att uppskatta antalet personer som har utsatts för övergrepp sedan de återvänt till Uzbekistan. Det är svårt för Memorial att följa upp ödet för personer som tidigare uppsökt organisationen efter att de återvänt till Uzbekistan, mycket lite är känt på den punkten. Sommaren 2014 hade under de senaste två åren 57 uzbekiska medborgare som riskerade att bli föremål för formell eller informell utlämning från Ryssland vänt sig till företrädarens kollega i Moskva. Det är mycket svårt för Memorial att följa upp sådana fall. Varken Memorial eller någon av dess partner i Uzbekistan har någon gång arbetat med fall där en person återvänt till Uzbekistan från Europa.⁷²

I sammanhanget redogör Memorial för att det uzbekiska samarbetet med ryska myndigheter ökat efter Andisjanmassakern. De senares intresse kan förklaras av att Uzbekistan ger informella belöningar till ryska poliser som medverkar i att ta fast ”extremister”. Detta förekommer även i Kirgizistan. Belöningar från 200 USD (i Kirgizistan) till 20 000 USD per gripna personer förekommer, men vanligen handlar det om några tusen USD.⁷³

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Alisher Khadimov, 2016.

⁷⁰ Journalist C, 2017.

⁷¹ Företrädare för Memorial, 2015.

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid.

4.3.1. De norska fallen

Ferghana News Information Agency⁷⁴ publicerade den 26 december 2014 en artikel enligt vilken sex namngivna uzbekiska medborgare som sökt asyl i Norge hade gripits och dömts till långa fängelsestraff sedan de återvänt till hemlandet. En tid efter att ha återvänt greps de, torterades, åtalades och dömdes slutligen för subversiv verksamhet och religiös extremism till mellan 12 och 13 års fängelse. De dömda figurerade i ett tv-program med titeln ”Förräderi”, som sändes på uzbekisk tv innan domarnas avkunnande. Slutligen nämns i artikeln att det under 2014 förekommit ytterligare fall (sammanlagt 14) där återvändande från Norge fängslats. Även Al Jazeera har i januari 2015 uppmärksammat fallen.⁷⁵

Memorial har fått tillgång till domen i de norska fallen. Av domen framgår att misstankar initialt väcktes mot en individ som greps i juni 2014 medan ytterligare fem personer greps en vecka senare. I september 2014 åtalades sammanlagt nio personer varav sex dömdes till långa fängelsestraff. De övriga tre åtalades för att inte ha anmält de övriga åtalade till uzbekiska myndigheter, men beviljades amnesti i december. De sex dömda bodde tillsammans i en lägenhet i Oslo i perioder mellan 2010 och januari 2014 medan de tre som beviljades amnesti endast under en kortare period vistades tillsammans med de övriga. Detta synes vara den enda påtagliga skillnaden.⁷⁶

Det står klart att det i gruppens umgänge i Norge fanns ett religiöst moment. Bland annat ska de ha träffats och tittat på filmer producerade av Islamic Movement of Uzbekistan (IMU). Vidare framgår det av domen att två tadzjikiska medborgare var aktiva vad gäller organiserandet av möten i Oslo, varav en hävdas vara medlem i IMU. Den formella grunden för domarna mot de sex som fängslats rubricerades som ”försök att omkullkasta den konstitutionella ordningen”, ”medlemskap i illegal organisation samt spridning av information som utgör ett hot mot allmän säkerhet och ordning.” Den illegala organisation som de dömda påstås ha tillhört är Islamic Movement of Turkestan, ett organisationsnamn som förefaller användas synonymt med IMU. Det är enligt Memorial oklart vad dessa påståenden bygger på. Det finns enligt Memorial ett tydligt element av fabrikation i domen, exempelvis vad avser tillhörighet till organisation (de åtalade erkände under tortyr men nekade i rätten). Det står dock klart att de dömda faktiskt kände varandra (de bodde i samma lägenhet) och att de bedrivit viss religiös verksamhet i Norge (de deltog på samma ”religiösa” möten).⁷⁷

⁷⁴ Ferghana News Information Agency, *Uzbeks returning from Norway tortured, bashed on TV and convicted for extremism*, 2014-12-26, <http://enews.ferghananews.com/articles/2903> (Hämtad 2017-12-04).

⁷⁵ Al Jazeera, *Torture and death for Uzbek Muslims in jail*, 2015-01-07, <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2015/01/torture-death-uzbek-muslims-jail-201516102547473124.html> (Hämtad 2017-08-24).

⁷⁶ Företrädare för Memorial, 2015.

⁷⁷ Ibid.

Vidare påtalar Memorial att de åtalade inte erkände brott under rättegången förutom en person som erkände att han fört in en illegal film i landet. Fem av de som åtalades uppgav under rättegången att de hade torterats och samtliga hävdade att de rest till Norge enbart för att arbeta och att ansökan om asyl var ett sätt att möjliggöra detta.⁷⁸ HRW bedömer att rättsprocessen till stor del bygger på uppgifter från informatörer och menar även att personer som har haft kontakt med de dömda är utsatta för stora risker om de skulle återvända till Uzbekistan. Sannolikt har de dömda på ett eller annat sätt kommit i kontakt med personer som varit bevakade av uzbekiska myndigheter, detta framgår dock inte av domen.⁷⁹ Memorial bedömer det som högst sannolikt att den person som greps först angivit de andra individerna [detta är ett antagande som företrädaren gör, Lifos anm.].⁸⁰ Den uzbekiska människorättsaktivist som följt fallet menar också att de som greps först angivit de andra och att de åtalade med säkerhet har angett andra migranter i Norge.⁸¹ Det bekräftas också enligt Memorial av domen där det framgår att ytterligare 32 personer är eftersökta i ärendet (av dessa 32 är 17 namngivna i domen).⁸² Den uzbekiska människorättsaktivisten konstaterar också att flera av gripandena inte skett omedelbart vid hemkomst utan med några månaders fördröjning. Fördröjning beror sannolikt på en långsam byråkratisk process och att flera av gripandena är baserade på information som kommit fram under förhör.⁸³ Memorial konstaterar också att två av de åtalade också anklagats för homosexualitet, något som är straffbart i Uzbekistan. Dessa åtal har dock lyfts ut för att behandlas separat och någon dom har ännu ej fallit.⁸⁴ En viktig observation enligt Memorial är att man av åtalet och domen kan dra slutsatsen att uzbekiska myndigheter inte hade någon kännedom om aktiviteter bland de dömda före det att de lämnade Uzbekistan.⁸⁵ Även HRW betonar att de som dömts kommit till Norge för att arbeta och att de inte var religiösa extremister eller oppositionella och att de inte tidigare funnits på myndigheternas radar. HRW betonar att det sannolikt funnits informatörer i den uzbekiska kretsen i Oslo och att de dömda helt enkelt korsat vägar med fel personer.⁸⁶ En journalist bekräftar att det fanns informatörer som rapporterade om dessa personer.⁸⁷ I det aktuella fallet är en möjlig förklaring att de dömda har haft viss kontakt med en uzbekisk flykting och numera norsk medborgare som bland annat hjälpt till att ordna bostad åt de dömda. Den norska medborgaren som bland annat profilerat sig som människorättsaktivist har nu lurats tillbaka till Uzbekistan och där gripits och försvunnit. Det bör dock noteras att ovanstående enbart är spekulationer av HRW och att den norska medborgarens gripande skedde

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Företrädare för HRW, 2015.

⁸⁰ Företrädare för Memorial, 2015.

⁸¹ Uzbekisk människorättsaktivist, 2015.

⁸² Företrädare för Memorial, 2015.

⁸³ Uzbekisk människorättsaktivist, 2015.

⁸⁴ Företrädare för Memorial, 2015.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Företrädare för HRW, 2015.

⁸⁷ Journalist C, 2017.

efter att rättsprocessen mot de dömda inleddes.^{88 89} Även den uzbekiska människoraktivist som Lifos talat med i ärendet betonar att de åtalade inte kommit till Norge för att stanna, utan för att arbeta och tjäna pengar och därefter återvända hem till Uzbekistan.⁹⁰

Ett av myndigheternas syfte med åtalet är enligt människorättsaktivisten att skrämja medborgare till att avhålla sig från att söka asyl i utlandet. Mängden asylsökande uzbeker ger regimen en dålig image och det är viktigt att skapa en bild av att det är farligt att ansöka om asyl.⁹¹

Memorial menar att åtalet och domen är banbrytande då det handlar om personer som återvänt från Europa. Åtal av denna typ kan komma att bli en ny trend och en modell för framtida brottmål. Memorial betonar samtidigt att det är en svårbedömd situation. Enligt Memorial är det dock redan nu mycket vanligt med liknande fall rörande arbetskraftsmigranter som varit i Ryssland och andra centralasiatiska länder och på senare år har de uzbekiska myndigheternas aktivitet i utlandet ökat genom bland annat beställningsmord på prominenta exiluzbeker i Ryssland, Turkiet och Sverige.⁹² HRW betonar att man inte enbart skall se åtalen ur ett norskt perspektiv. Det är mer eller mindre en slump att det var just Norge de åtalade hade vistats i. Samtidigt menar HRW att koncentrationen av prominenta exiluzbeker i Norge och Sverige (exempelvis Salikh och Nazarov) medför att det finns ökade risker för personer som återvänder från dessa länder. Närvaron av många betydelsefulla uzbeker innebär också att uzbekiska myndigheter aktivt samlar in information genom infiltratorer. HRW har svårt att bedöma om de norska fallen är början på en ny trend och betonar att det opportunistiska momentet inte skall underskattas. De stora strukturer som byggts upp för att bekämpa religiös extremism måste motivera sin existens och vill plocka politiska poänger genom att leverera. Det är möjligt att detta ärende helt enkelt bygger på att individer i säkerhetsstrukturerna såg en chans och tog den.⁹³

Innan rättegången mot de norska återvändarna sändes en film om fallet på statlig uzbekisk tv. Filmen som går under namnet ”Förräderi” framställer de åtalade som landsförrädare som levt utomlands och där skaffat sig felaktiga värderingar och konspirerat mot det uzbekiska samhället. Memorial påpekar att det inte är första gången som en propagandafilm av detta slag visas. Vad som är nytt är dock att den handlar om personer som återvänt från ett europeiskt land. Konceptet om ”dåliga” människor som fått ”dåliga”

⁸⁸ Företrädare för HRW, 2015.

⁸⁹ Den norska medborgaren lurades till Uzbekistan under förespeglningar att hans mor var sjuk och arresterades i april 2014. Det första gripandet i det här aktuella rättsfallet skedde såvitt känt i juni 2014. Det kan dock inte uteslutas att förundersökning mot de sex senare dömda inleddes före juni 2014. Av domen framgår att undersökning av elektroniskt material som beslagtogs från den person som greps först i juni genomfördes i maj 2014.

⁹⁰ Uzbekisk människorättsaktivist, 2015.

⁹¹ Ibid.

⁹² Företrädare för Memorial, 2015.

⁹³ Företrädare för HRW, 2015.

värderingar i utlandet är dock inte något nytt. Sedan 1999 har det regelbundet producerats liknande filmer.⁹⁴ Enligt HRW är filmen en typisk, snyggt producerad uzbekisk propagandafilm. Det uppenbara syftet med filmen är att ingjuta fruktan i befolkningen. Det ”förräderi” som filmen beskriver reflekterar väl hur landet styrs genom att ständigt söka efter nya fiender. Personer som lämnar gruppen och de uzbekiska samhällsnormerna genom att vara religiös, homosexuell eller lämna Uzbekistan för att söka lyckan i Europa eller Nordamerika framställs som dåliga människor som utgör ett hot mot samhällsordningen. Filmen speglar också de anti-västerländska stämningarna i Uzbekistan och blir ett led i att motivera den stora säkerhetsapparatusens existens och statens förtryck.⁹⁵ Även Memorial anser att filmen i första hand syftar till att skrämman människor och få dem att hålla sig undan från främmande ideologier och därmed förknippade individer.⁹⁶

HRW noterar att anhöriga till de dömda har stämt den statliga tv-kanal som sände filmen. Detta är mycket ovanligt och enligt HRW en indikation på att de dömda kommer från familjer inom den välbeställda, sekulära intelligentian.⁹⁷

4.4. Lifos sammanfattning och slutsats

De konsulterade källornas generella resonemang om de uzbekiska myndigheternas syn på medborgare som ansökt om asyl i annat land är i vissa delar motstridiga. Källorna är samstämmiga kring att före detta asylsökande som återvänder till Uzbekistan kan misstänkliggöras och få allvarliga anklagelser riktade mot sig, där asylansökan i sig ges betydelse av uzbekiska myndigheter. Bland källorna råder dock inte samstämmighet såvitt avser vem bland före detta asylsökande som kan befinna sig i denna riskzon. Några källor uppger dels att asylansökan ses som förräderi eller illojalitet och att återvändande asylsökande därför riskerar att bestraffas hårt, dels uppger vissa källor att en person som ansökt om asyl i utlandet föranleder uzbekiska myndigheter att misstänka att denna person är islamist eller oppositionell och att asylansökan då kan komma att utgöra skäl för att döma en sådan person. Andra källor ger inte asylansökan i sig samma betydelse utan menar att det snarare är andra omständigheter kring individen och dennes utlandsvistelse som är avgörande.

Den uzbekiska regimen är repressiv till sin karaktär och utövar en stark kontroll över sin befolkning. Samtidigt beskriver flera källor att uzbekisk myndighetsutövning präglas av godtycklighet och oförutsägbarhet, därtill uppger flera källor att myndighetsreaktioner mot bland annat icke-sanktionerad religionsutövning kan ske med avsevärd fördröjning. Uppgifter om svarta listor, att vara på myndigheternas radar eller i myndigheternas sökljus etc., vilket innebär att personer kan vara identifierade av

⁹⁴ Företrädare för Memorial, 2015.

⁹⁵ Företrädare för HRW, 2015.

⁹⁶ Företrädare för Memorial, 2015.

⁹⁷ Företrädare för HRW, 2015.

myndigheterna, exempelvis för sin religionsutövning, men utan att några andra åtgärder vidtagits, är återkommande hos de konsulterade källorna.

Sammantaget finns inte grund för att dra slutsatsen att alla återvändande före detta asylsökande som inte tidigare har uppmärksammats av uzbekiska myndigheter riskerar att utsättas för repressalier på grund av att de har ansökt om asyl. Viktigt att framhålla är dock att Uzbekistan är en av världens mest korrupta stater⁹⁸ som kännetecknas av oförutsägbarhet och godtycklighet. Även om vissa mönster kan skönjas är det därför vanskligt att fastslå vilken profil som torde vara av myndigheternas intresse eller inte. Lifos bedömning är att det är ytterst svårt att identifiera faktorer eller markörer som kan användas vid en framåtsyftande riskbedömning. Godtyckligheten synes närmast total och det förefaller som om myndigheternas opportunistiska agerande medför att i stort sett vem som helst som befunnit sig utomlands under en längre period kan utgöra en potentiell måltavla när denne återvänder till Uzbekistan. Att en individ har ansökt om asyl kan i detta sammanhang vara en faktor men det förefaller som om andra faktorer såsom vilka miljöer den enskilde kommit i kontakt med vid utlandsvistelsen är mer avgörande. Fallet med de norska f.d. asylsökande visar att de omständigheter som kan väcka misstänksamhet hos uzbekiska myndigheter kan vara så tillsynes obetydliga att den enskilde inte nödvändigtvis själv inser sin utsatthet.

Signaler om ambitioner på människorättsområdet har sänts och små faktiska framsteg rapporterats sedan skiftet på presidentposten i Uzbekistan. Mirzijojevs kritiska uttalanden om samt faktiska åtgärder mot SNB, framför allt att Rustam Inojatov lämnat chefskapet för SNB, kan vara av stor betydelse för den framtida utvecklingen. Även om Mirzijojev här förefaller ha kopplat ett avgörande grepp, är det i nuläget svårt att dra några definitiva slutsatser kring utfallet och framför allt hur detta kommer att påverka situationen på människorättsområdet generellt och synen på återvändare specifikt.

I sammanhanget kan det vara värt att påminna om att SNB har ett stort inflytande över Uzbekistans gränskontroller och att en källa så sent som i slutet av 2017 uppgett för Lifos att det inte har skett några lättnader i denna del. Även om situationen för återvändande f.d. asylsökande under lång tid varit och kan antas fortsätta vara ett underrapporterat tema, bör likaså noteras att Lifos i nuläget inte har tagit del av någon rapportering som talar om förändringar i SNB:s syn på denna grupp eller metoder för att kontrollera densamma.

⁹⁸ Transparency International, *Corruption Perceptions Index 2016*, 2017-01-25, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 (Hämtad 2017-08-24).

Källförteckning

Tryckta källor

Al Jazeera, *Torture and death for Uzbek Muslims in jail*, 2015-01-07, <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2015/01/torture-death-uzbek-muslims-jail-201516102547473124.html> (Hämtad 2017-08-24).

BBC Monitoring, *Six crossing checkpoints re-opened on Tajik-Uzbek border*, 2018-03-01, [betaltjänst], <https://monitoring.bbc.co.uk/product/c1dovzdb> (Hämtad 2018-03-13).

Dagens Nyheter (DN), *Nu kan de träffa sina släktingar igen*, 2017-11-22, <https://www.dn.se/nyheter/varlden/nu-kan-de-traffa-sina-slaktingar-igen/> (Hämtad 2017-12-04).

EurasiaNet, *Uzbekistan: Labor Migrants Looking Beyond Russia*, 2016-05-10, <http://www.refworld.org/docid/573432d94.html> (Hämtad 2017-08-24).

Ferghana News Information Agency, *Uzbeks returning from Norway tortured, bashed on TV and convicted for extremism*, 2014-12-26, <http://enews.ferghananews.com/articles/2903> (Hämtad 2017-12-04).

Forum 18, *Uzbekistan: Deportation, fines, Bible and Koran seizures*, 2017-05-17, <http://www.refworld.org/docid/5920298f4.html> (Hämtad 2017-08-24).

Forum 18, *Uzbekistan: Torture, prison for "illegal" religious materials*, 2016-12-19, <http://www.refworld.org/docid/585a4a1e4.html> (Hämtad 2017-08-24).

International Crisis Group (ICG), *Uzbekistan: The Hundred Days*, 2017-03-15, Europe and Central Asia Report N°242, <http://www.refworld.org/docid/58ca84de4.html> (Hämtad 2017-08-24).

Landinfo, *Uzbekistan: Utreisebestemmelser og arbeidsutvandring.*, 2011-05-30, http://www.landinfo.no/asset/1642/1/1642_1.pdf (Hämtad 2017-08-24).

Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Uzbekistan To Abolish Exit Visa System In 2019*, 2017-08-16, <https://www.rferl.org/a/uzbekistan-exit-visa-scrapped-2019-mirziyoev/28680124.html> (Hämtad 2017-12-01).

Transparency International, *Corruption Perceptions Index 2016*, 2017-01-25, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 (Hämtad 2017-08-24).

Uzbek-German Forum for Human Rights, *On the laws and practices of the Republic of Uzbekistan regarding the rights of citizens to free movement*

and choice of residence, 2010,
http://www.ecoi.net/file_upload/470_1273656136_ugfhr-uzbekistan98.pdf
(Hämtad 2017-08-24).

Muntliga källor

Alisher Khadimov, akademiker och journalist, samtal i Osj, Kirgizistan, 2016-10-17.

Ferghana News Agency, samtal med företrädare i Moskva, Ryssland, 2012-02-29.

Human Rights Watch (HRW), samtal med företrädare i Oslo, Norge, 2015-02-10.

Initierad källa A, samtal i Oslo, Norge, 2017-06-09.

Initierad källa B, samtal i Almaty, Kazakstan, 2017-11-08 och 2017-11-09.

Journalist A, samtal i Osj, Kirgizistan, 2016-10-18.

Journalist B, samtal i Osj, Kirgizistan, 2016-10-18.

Journalist C, samtal i Almaty, Kazakstan, 2017-11-08 och 2017-11-09.

Journalist C, e-post, 2017-12-09.

Memorial, samtal med företrädare i Oslo, Norge, 2015-02-02.

Icke-statlig organisation, samtal med företrädare i Osj, Kirgizistan, 2016-10-17.

Uzbekisk människorättsaktivist, samtal i Frankrike, 2015-02-17.

Lifos publikationer

Landrapport syftar primärt till att utgöra ett underlag till Migrationsverkets rättsliga styrning. Den kan också ge stöd vid handläggning i migrationsärenden.

Temarapport syftar till att ge landinformation i ett eller flera sammanlänkade teman, alternativt ett tema som berör flera länder.

Lägesanalys syftar till att ge en kortfattad lägesbild av en situation i ett land, inklusive en analys kring möjlig utveckling.

Scenarioanalys syftar primärt till att utgöra ett stöd vid prognosarbete, strategiskt beslutsfattande etc. genom att beskriva ett antal möjliga scenarier samt sannolikheten och konsekvensen av dessa.

Fråga-Svar är sammanställningar av information som svar på frågor från Migrationsverkets anställda.

Om Lifos

Lifos är ett center för landinformation och omvärldsanalys. Vi samlar in, analyserar och upprätthåller expertkunskap om länder och regioner från vilka människor söker sig till Sverige.

Lifos mission: Lifos är ett expertorgan, vilket agerar opartiskt och proaktivt för att bidra till rättssäkra och effektiva migrationsprocesser genom tillförlitlig, relevant och lättillgänglig landinformation och omvärldsanalys.

Migrationsverket • 601 70 Norrköping

gb-lifos@migrationsverket.se

<http://lifos.migrationsverket.se> • www.migrationsverket.se